

Beszédeiben sokszor a gondolatok és reflexiók mélységes erejével lep meg, melyekben nemcsak éles ítélőerő, de nagy filozófiai kontempláció is megnyilatkozik: «A napi politika izgalmainak nagyítóüvegén át semmiségek nagy események csalóka látszatát keltik, melyek a történeti távlatban szappanbuborékként oszlanak el.» — «Az államok nem képesek olyan pozíciót fenntartani, amelyet nem a saját erejükből vívtak ki.» — «A küzdelem a történelem egyik örök principiuma, mely időnként csak formáit változtatja.» — «Semmi sem veszedelmesebb, mint tetszetős jelszavakat kidobni a tömegbe.»

Milyen mély megfigyelőre vallanak azok a megállapítások, melyek nem a történelem *nagy* sorsfordulatainak meglátásait tárják elénk, hanem a legfinomabb nüanszokra mutatnak rá. Kis, jelentéktelennek látszó évszám szimbolikus kiemelése mögött a történelem tragikumának mennyi sejtetése, megérzékítése. (A strassburgi és kolozsvári egyetem megalapítása és megszűnése. 1873—1919.)

KLEBELSBERG gróf nem a beszédek, hanem a tevékeny tettek embere s ha egy-egy nagyunk pályájának vizsgálatába elmerülve magasba repül képzelete, vagy mélyre száll intuíciója, a megemlékezés e pillanatait is a tettek, a tevékeny gondolatok, a nagy akciók váltják fel.

«A magyar anya, aki a világra hozza az újszülöttet és a magyar tudós, aki kutat és tanít, ugyanazt a szent célt szolgálja: Magyarország feltámadását, amiben eleven, soha meg nem szünő, erős hittel hiszünk», vagy: a magyar nép «a Mindenható világtervében szükségszerű elem, melynek gyengítése szegényebbé teszi az emberiség szellemi életét». Kultúrpolitikájának két alapgondolata, a népnevelés és a tudósképzés, s e gondolatokon elmerengve, tegyük hozzá, hogy e két alapeszmének leg-erősebb támaszai mély vallásos hite és erős hazaszeretete.

KOZOCSA SÁNDOR.

Morin, Germain: *Manuscrits Liturgiques Hongrois des XIe et XIIe Siècles.* (Jahrbuch für Liturgiewissenschaft. VI. [1926] 54—67. l.)

G. MORIN, a világhírű középkorkutató, aki szent GELLÉRT *Deliberatio*-jára is ráirányította a külföld figyelmét, ezen értekezésében néhány fontos és rendkívül érdekes magyar vonatkozású kéziratról ad hírt. A zágrábi egyetemi könyvtár MR (Metropolitanus) jelzésű kéziratai között, melyek az ottani érseki káptalan letétéből kerültek a könyvtárba, mint néhány adattal kimutatja, föltétlenül magyarországi eredetű liturgikus könyvek

vannak. Különösen három kézirat feltűnő, melyeknek magyar eredete kétségen kívül áll.

1. *Hartwig (győri?) püspök kódexe, mely a pontificale, ordinarium és rituale keveréke.* Jelzése: MR 165. 120 folio, méretei 0'300 × 0'230 m, caroling minuscula írás a XI. sz. végéről. Ezt a kéziratot MORIN HARTWIG püspök pontificáléjának mondja. Főérve az, hogy az «Exultet»-ben a kézirat megnevezi a püspököt: ...et antistite nostro *chart uirgo* et gloriosissimo rege nostro ill... Ez a név csak HARTWIG püspökre vonatkozhatik. A hibás írás megmagyarázható a másoló hasonló hibáiból, pl. *longin quis*. A templom védőszentje Mária, ami viszont Győrre irányítja a figyelmet. A föltámadási körmenet lefolyása is megfelel a győri székesegyháznak és Szent ISTVÁN-kápolnának. A kézirat 1100 táján készült. Ami a tartalmát illeti, magyar kultúrtörténeti és liturgiátörténeti szempontból nagyon fontos. A vizkereszti vizszentelés szertartása a bizanci görög szertartás fordítása («*ut mos est Grecorum*»). Az ordo baptisteriiben *Niceta de Remesiana* püspöknek (Béla Palánka, Szerbia) egyik művéből egy részletet őrzött meg. E kézirat ékes tanuja azon keleti és nyugati kapcsolatoknak, melyeknek hazánkban a XI—XII. sz.-ban több nyomát látjuk.

2. *Esztergomi püspöki benedictionale és pontificale kivonat.* Paginátlan; jelzése MR 89; méretei 0'225 × 0'155 m, caroling minuscula a XI—XII. századból. Kétségtelenül az esztergomi székesegyház számára készült. A mindenszentek litániájában szent ADALBERT külön ki van emelve; az ordinatioknál említi azon kolostorokat és egyházakat, melyekből a fölszentelendők jöttek: *De domo sancti Adalberti eligimus* ill. ad ostiarium ad eundum titulum s így tovább «*de ecclesia s. Marie*» (valószínű, az esztergomi MÁRIA-templom), «*de cenobio s. Ypoliti*» (a zabori bencés apátság), «*de monasterio s. Benedicti*» (Garamszentbenedek), «*de monasterio s. Margarete*» (a bélai bencés apátság, mely a saját püspöke alól exempt volt és az esztergomi érseknek volt alávetve). Az, hogy a kézirat episcopusról beszél és nem archiepiscopusról, nem mond ellene Esztergomnak, mert abban az időben a terminologia még nem volt oly precíz a liturgikus könyvekben.

3. *Bélai bencés apátság sacramentariuma.* Jelzése: MR 126, 110 folio, méretei 0'253 × 0'173 m, írása a XII. sz. végére, vagy a XIII. sz. elejére vall. Amint a votív misék elárulják, a bélai bencés kolostor számára készült, mert a rend alapítója szent BENEDEK, a kolostor védőszentje szent MARGIT meg van bennük nevezve. Kitéüntetető hely jut a magyar

szenteknek (szent ISTVÁN, GELLÉRT, BENEDEK ÉS ANDRÁS), a litániában helyet foglalnak a magyar szentek: Szent IMRE, ANDRÁS, ISTVÁN. Mivel szent LÁSZLÓ nincs említve, valószínűnek kell tartanunk az 1192 előtti eredetet. Feltűnő a sacr.-ban a sok francia szent, ami tanúság arra, hogy a PRAY-kódex ilyen szentjeit sem szabad feltétlenül Somogyvárról magyaráznunk. Ez clunyi hatás. A Proprium de Sanctis itt is SZILVESZTERREL kezdődik, mint a PRAY-kódexben. A montecassinoi érintkezésekre jellemző JACOBUS MINOR ünnepe jún. 22-én; ekkor ünnepelték ezt ott, a legrégebb cassinoi naptár szerint, épígy Italia számos régi egyházában. Nálunk ez az ünnep csak a PRAY-kódexben és a Nemz. Múz. 94. sz. kéziratában van erre a napra téve. Ez utóbbinak a PRAY-kódexhez való közeli viszonyát kimutattuk (Magy. Könyvszemle 1927. I—II. 65—66.).

Természetesen ezen kéziratok tartalma még további liturgiátörténeti kutatásra szorul, a többi ott lévő kézirrattal együtt.

Ezzel ÁRPÁD-kori ismert liturgiai könyveink száma 5-re emelkedett. Sorrendjük a következő: 1. HARTWIG vegyestartalmú pontificaleja. 2. Az esztergomi pontificale-kivonat és benedictionale. 3. Bélaí sacramentarium. 4. PRAY-kódex. 5. Németújvári missale.

Pannonhalma.

ZALÁN MENYHÉRT.

Hessel, Alfred: *Geschichte der Bibliotheken*. Göttingen, 1925. Dr. Th. Pellens & Co. VII, 147 l., 15 képpel.

A könyvtártörténet világosítja látásunkat könyvtártudományi kérdésekben. Könyvtártörténet olvasása után GARDTHAUSENNÉK a Zentralblatt f. Bibliothekswesen 1920-i évfolyamában szigorúan megbírált művével szemben meg fogunk maradni GRAESEL megállapítása mellett: külön kell választani a könyvtártant és a könyvtárismeretet. HESSEL mintegy a könyvtártan fejlődését mutatja be, könyvtárismereti anyagból csak annyit ad, amennyi a jellemzés megértésére szükséges.

Ez a megértés nem könnyű. Aki nem ismeri a könyvtártörténetet, csak képek segítségével értheti a szöveget, képet pedig nem sokat ad HESSEL. Szövegének megértése azért is nehéz, mert nem mindenütt szabatos. A Kr. u. V. századról az ő szövege alapján azt is hihetnők, hogy ez volt az utolsó, melyben még papyrusra írtak; MÁTYÁS király könyvtáráról azt képzelhetnők, hogy a nagy király halálával egyidejű a megsemmisülés. Bibliográfiája sem elég beszédes. Egyszerűen könyvcímeket sorol fel; aki a felsorolt műveket ismeri, annak fölösleges a bibliográfia,